

SVEN ANDERS JOHANSSON

REDAKTÖREN, GRANSKAREN OCH FORMULÄRET

<https://doi.org/10.54797/tfl.v55i3.62665>

Det har sagts att peer review-systemet sträcker sig tillbaka ända till 1600-talet och den tysk-engelske diplomaten Henry Oldenburgs tidskriftsverksamhet, eller åtminstone till 1731 och Royal Society of Edinburgh.¹ De flesta som fördjupar sig i frågan verkar dock mena att systemet etableras på allvar först efter andra världskriget. Dessförinnan, konstaterar Serge Horbach & Willem Halffman, "decisions on acceptance or rejection would commonly be made by a single editor or a small editorial committee, frequently based on their personal preferences. In fact, the term 'peer review' only emerged in the scientific press in the 1960s and even then was initially used to describe grant review processes, rather than journal article reviewing."² Enligt Horbach & Halffmans uppfattning har peer review-systemet sedan dess expanderat och diversifierats till en mängd olika former och funktioner, vilket gör att det idag är svårt att överblicka. På så vis ligger det nära till hands att förstå det som en del av en bredare historisk utveckling mot en alltmer individualiserad kontroll – kort sagt, som en central del av nyliberalismen.³ Utvärderingarna och mätningarna ingår i ett sätt att styra, att kontrollera, subjektivera, genom att dela in allt i mätbara enheter, och flytta in granskningen i subjekten själva. På det viset förvandlas vi alla till våra egna små utvärderare.

I svensk litteraturvetenskap infördes peer review-systemet anmärkningsvärt sent. I *Samlaren* 1996, om man ska lita på tidskriftens egen skribentinformation.⁴ I TFL 2009, även om det är lite oklart hur väl systemet egentligen praktiserades under de följande redaktionerna.⁵ Att det inte fanns en blind, extern granskning tidigare kan idag förefalla underligt, men naturligtvis lästes och granskades insända texter även då. Dels utfördes de av redaktionerna, dels kunde externa läsare givetvis anlitas, även om systemet var mindre tvingande än idag.⁶

Men om 1900-talet var redaktörens tid, har 2000-talet blivit granskarens. Man kan invända att dessa båda roller kan samexistera, men ju mer makt man ger granskaren, desto mindre vikt får redaktören, och vice versa. Och deras funktioner och syften skiljer sig åt. Schematiskt beskrivet: redaktörens uppgift är att göra en så bra tidskrift som möjligt – ytterst med sikte på läsarens bästa. För att lyckas med det kan hen aktivt beställa texter, eller arbeta redaktionellt med de texter som kommer in obeställda. Redaktören kan tacka ja eller tacka nej, men också ge förbättringsförslag och råd. Den redaktionella läsningen går på så vis ofta ut på att *se en potential* som ännu inte är förverkligad. Granskarens uppdrag går i hög grad ut på att identifiera brister. Medan redaktörsrollen är potentiellt öppen, affirmativ, nyfiken, sökande, är granskaren per definition en gatekeeper. Det är naturligtvis även redaktören, men där är kontrollfunktionen bara en av flera funktioner. Medan redaktören ser en helhet (ett nummer, en antologi, en tidskrift, en längre utgivning), ser granskaren bara det enskilda fallet (en artikel, en bok, en ansökning). Medan redaktören är fri att bejaka det konstiga, rent av det dåliga (för att det har andra kvaliteter, eller tillför en aspekt till en helhet), representerar granskaren den etablerade normen snarare än den egna smaken. Hens insats görs för vetenskapens bästa. Varje inlägg mäts mot dess norm. På så vis är granskaren en del av en större ambition att konsolidera ett vetande.

Till peer review-systemets utveckling hör den tilltagande formaliseringen av granskningarna. Det gäller artikelgranskningar åt tidskrifter och granskningar av avhandlingar, såväl som sakkunnigbedömningar åt forskningsråd, eller utbildningsutvärderingar åt lärosäten. I samtliga fall har utvecklingen gått mer och mer åt formulär som ska fyllas i, betyg som ska ges på en viss skala, och bedömningar som delar upp objektet i allt fler beståndsdelar ("metod", "språk", "ämnesval"), eller omdömet i olika delaspekter ("novelty", "scope", "significance").

Resultatet är en standardisering som ger sken av ordning, enhetlighet, objektivitet och därmed rättvisa. Samtidigt medför det att varje granskning blir alltmer begränsad i sitt uttryck. Formulärens generiska kriterier gör det allt svårare att ge ett adekvat omdöme, eftersom det partikulära alltid måste översättas till det allmänna. Resultatet är varken en triumf för det granskande subjektet, eller det

granskade objektet, utan för granskningens medium – formuläret – eller själva maskineriet, granskningsapparaten och dess standardiserade bild av vad forskning är. Det är svårt att inte tro att detta maskineri formar litteraturvetenskapen och vårt tänkande om litteratur, precis som allt annat akademiskt tänkande, inom andra discipliner.

Oftast är det en ytterst instrumentell syn på språk och tänkande som förmedlas i formulären: ”Hur *fungerar* språket och akribin?” ”Är teorin *fruktbar*?” Problemet med frågor som dessa är inte bara att de styr omdömet i vissa riktningar, utan också att de diskret inplanterar en specifik ideologi i värderingen. Som att det är teorins uppgift att, på metodens vis, vara fruktbar. Eller att samma standardiserade delar måste finnas i all forskning. Ofta förutsätts det att man kan separera resultaten från argumentationen, och teorin från metoden.

Category	Assessment
1. Language: quality of writing	☐ excellent ☐ good ☐ fair ☐ needs improvement
2. Organization: coherence and structure of essay	☐ excellent ☐ good ☐ fair ☐ needs improvement
3. References: citation and analysis of quoted materials	☐ excellent ☐ good ☐ fair ☐ needs improvement
4. Methodology: appropriateness of research method and rigor of argument	☐ excellent ☐ good ☐ fair ☐ needs improvement
5. Contribution: originality and contribution to scholarship in the field	☐ excellent ☐ good ☐ fair ☐ needs improvement

Att det lägsta betyget i det här exemplet är ”needs improvement” kan få det att låta som ett snällt och tolerant system: inget är underkänt, även det sämsta kan rättas till. I själva verket är den toleransen mer auktoritär än det raka avfärdandet. Genom att skriva in förbättringen i betyget utesluts möjligheten av det misslyckade helt och hållet. Därmed vidgas det egna idealets giltighet, det blir allomfattande, ingenting faller utanför dess ägor. Alla texter inlemmas i ett slags utvecklingsidé, där varje försök mäts mot samma ideal, med samma måttstock – som inte är specifik utan generisk.

På så vis tenderar granskningen alltid att ta sitt eget vetande för givet – dess egna gränser och normer förblir outtalade, även om de genomsyrar kriterierna och frågorna. Det innebär att granskningen

har svårt att uppskatta det nya. De bedömningar som görs bygger på att det rådande vetandet också är det framtida vetandet. Ingen utvidgning är, om man drar saken till sin spets, möjlig, eftersom det skulle överskrida måttstockarna, kriterierna, formulären.

Även om peer review-systemets existens idag är självklar, så finns det en ganska omfattande kritisk diskussion av systemet. Det har också gjorts flera experiment, med kollektiva granskningsprocesser, eller öppen granskning där vem som helst får bidra till granskandet.⁷ Denna diskussion och dessa experiment är intressanta, men de har ofta en benägenhet att vilja optimera systemet genom att ta bort avigsidorna. Därmed utesluts möjligheten att det inte är granskandets orättvisor, utan själva granskandet som sådant, som är problemet. För att det hindrar granskarna från att ägna tiden åt mer kreativa uppdrag, för att det reducerar den redaktionella funktionen till ett administrerande av granskningar, och framförallt, för att det förvandlar forskningen till en ”stor tävling om att undvika misstag” för att tala med Peter Sloterdijk.⁸ Frågan, mot den bakgrunden, är om peer review-granskningarna genererar bättre forskning, och inte bara mer standardiserad, ängslig forskning. Är de peer reviewede tidskrifterna egentligen bättre än de redaktörsdrivna (som *Merkur*, *Vagant*, *Radical Philosophy*, med flera)?

När Horbach & Halfman 2018 uttalar sig om framtiden dyker den nya teknologin upp i visionerna. ”Chedwich deVoss, the director of StatReviewer, even claims: ‘In the not-too-distant future, these budding technologies will blossom into extremely powerful tools that will make many of the things we struggle with today seem trivial. In the future, software will be able to complete subject-oriented review of manuscripts. [...] this would enable a fully automated publishing process – including the decision to publish.’ Although one should have some reservations on such predictions of a technological future, they do reveal some of the current expectations for peer review.”⁹ Kanske känner de flesta TFL-läsare att det scenariot, med en automatiserad publiceringsprocess, är mer oroväckande än hoppfullt. Mycket talar för att AI kommer att accentuera den utvecklingen. Men AI är å andra sidan föga mer än en spegel, ett uttryck för de rådande idealen, som i allt högre grad handlar om fakta, evidens och verifierbarhet. Därför kan man fråga sig om deVoss vision egentligen

är så radikal. Ligger inte det system han beskriver bara ett litet steg bort från dagens, med dess formulär som ska kryssas i? Eller om man vänder på saken: vad är AI, mer än en digital implementering av ideal som redan existerar? Det finns skäl att kämpa för en gladare vetenskap.

Noter

- 1 Kathleen Fitzpatrick, *Planned Obsolescence: Publishing, Technology, and the Future of the Academy*, New York: NYU Press, 2011, s. 20 f.
- 2 Serge Horbach & Willem Halffman, "The changing forms and expectations of peer review", *Research Integrity and Peer Review*, 2018: 3(8), s. 2.
- 3 Se Diego Giannone, "Neoliberalization by Evaluation: Explaining the Making of Neoliberal Evaluative State", *The Open Journal of Sociopolitical Studies*, 9(2) 2016, s. 495–516; Zeena Feldman & Marisol Sandoval, "Metric Power and the Academic Self: Neoliberalism, Knowledge and Resistance in the British University", *tripleC* 16(1) 2018, s. 214–233.
- 4 "Samtliga insända uppsatser granskas av externa referenter." *Samlaren*, 1996.
- 5 I nummer 1/2009 står det för första gången i skribentinformationen: "TFL är en refereegranskad tidskrift. Det betyder att alla artiklar som publiceras bedöms av anonyma fackgranskare." Under åren som följer försvinner ibland denna formulering, för att sedan återkomma.
- 6 Jag bygger här i viss mån på egna erfarenheter, som redaktör – tillsammans med Camilla Brudin Borg – för TFL vid Göteborgs universitet år 2006.
- 7 Se Fitzpatrick, kap. 1.
- 8 Peter Sloterdijk, *Selected Exaggerations: Conversations and Interviews 1993–2012*, red. Bernhard Klein, övers. Karen Margolis, Polity Press, 2016, s. 21.
- 9 Horbach & Halffman, s. 7.